

A SZOCIALISTA CIVILIZÁCIÓ (Era socialistă, 1972. 3. [11.]

Az RKP ez évi Országos Konferenciájának dokumentumait, mindenekelőtt Nicolae Ceaușescu elvtárs jelentését méltatva, Al. Tănase e dokumentumoknak a marxista filozófia fogalomrendszerét gazdagító szerepét hangsúlyozza. Megítélése szerint ebben a gazdagodásban a mai társadalmi valóság jelenségeinek és fejlődés-tendenciáinak a megítélése szempontjából különösen két alapvető jelentőségű fogalomnak van meghatározó szerepe: a *sokoldalúan fejlett szocialista társadalom* és a *szocialista civilizáció* fogalmának. A szerző megítélése szerint az előbbi a X. kongresszus utáni publicisztikai irodalomban — ha nem is elég mélyreható elemzésekben, de mégis előfordult, az utóbbit lényegében nem elemezték, éppen ezért ma sincs kidolgozott, tudományos fogalom jellege. Megalapozásához csak inter- és pluridiszciplináris kutatómunka vezethet.

Eltérően a XVII—XIX. századtól, amely a világ gazdaságilag fejlett országaiban a kapitalizmus kialakulásának, fejlődésének és győzelmének időszaka volt, a XX. század új korszakot nyit a világtörténelemben, a szocializmus korszakát.

Melyek e korszak uralkodó jellegzeteségei?

Mindenekelőtt a szocialista forradalom győzelme, az új szocialista viszonyok kialakulása és konszolidálódása Európa, Ázsia és Amerika szocialista országaiban, ahol a kommunista pártok a forradalmi átalakulást irányító kormánypártokká lettek. Minthogy ezek a pártok egymástól eltérő társadalmi-gazdasági körülmények között fejtik ki jelzett tevékenységüket, a szocializmus építésének sajátos programjait kell kidolgozniuk, és tevékenységüket nem lehet egyetlen központból irányítani. A kapitalizmus állandó konfliktusokat szülő ellentmondások alapján egyesítette a tőkés civilizáció útjára tért országokat. A szocializmus korszaka a világ egyesítését új alapokon valósítja meg: a nemzeti függetlenség és szuverenitás, az elvtársi segítségnyújtás és az internacionális szolidaritás alapján.

Az Országos Pártkonferencia Határozata a szocialista országoknak ezt az új alapelvekre épülő egységét — erkölcsi kódexként — olyan lényegi feladatnak tekinti, amelytől a szocializmus világtörténelmi szerepének állandó fejlődése függ.

A szocializmus korszakának másik meghatározó jellegzetessége néhány olyan kommunista párt politikai és ideológiai megerősödése, amely még mindig a kapitalizmus viszonyai között harcol a szocializmus megvalósításáért. Napjaink nemzetközi kommunista mozgalma az egyes kommunista pártok közötti elméleti és politikai véleménykülönbségek ellenére a legnagyobb hatású mozgalom.

A mai demokratikus tömegmozgalmakban erőteljes tendencia érvényesül az összes haladó erők egyesítésére. Ebben a törekvésben a legaktívabb erőként a kommunista pártok nyilvánulnak meg.

Korunk átalakulását a szocializmus korává jelentős mértékben befolyásolta a függetlenségüket csak a második világháború után kivívott országokban végbement változások is. E változások jelentősége nemcsak abban jut kifejezésre, hogy a jelzett országokban a földkerekség lakosságának nagy százaléka él, s gazdasági és kulturális bázisuk is figyelemre méltó, hanem főként abban, hogy vezető politikai erők különböző következetességgel, de a szocialista fejlődés útját választják. Az Országos Pártkonferencia éppen e tényre való tekintettel hangsúlyozza, hogy behatóbban kell tanulmányozni a szocializmus útjára tért, hajdan gyarmati országok haladó, demokratikus törekvéseit, gazdasági és politikai átalakulásukat.

Ebben az összefüggésben írja Al. Tănase, hogy a gazdaságilag elmaradt országok csak akkor térhetnek a modern civilizáció útjára, ha a szocializmust választva, teljes mértékben hasznosítják nagy természeti és emberi erőtartalékaikat.

Korunkban a szocializmus eszményeinek hatalmas mozgósító, a jövő perspektíváit és a humanista demokratizmust megvalósító ereje van. Éppen ezért gyakorol óriási hatást mindenütt a világon. E hatás eredményeként a szocializmus mind objektív társadalmi realitásként,

mind eszmeként legyőzhetetlen vonzóerőt jelent.

A szocializmus korszaka lényege szerint új civilizáció, a szocialista civilizáció korszaka!

A NYELV GENETIKAI MEGHATÁROZOTTSÁGA (Nature, 1972. 6.)

Bár valamennyi nyelv struktúráját azonos alapelvek határozzák meg, az egyes nyelvek beszélt változatai, hangrendszereiről eltérőek. S nemcsak a nyelvek és dialektusok hangrendszere különbözik egymástól, hanem ugyanakkor a nyelvnek a hangállománya is megváltozik az idők folyamán.

Tudósok megfigyelték, hogy a különféle emberi közösségek egyedei közötti biomorfológiai különbségek, valamint az illető közösségek nyelve közötti hangtani eltérések szoros összefüggésben vannak. Bármely emberi közösség nyelvének hangrendszere determinált: az illető közösség azokat a hangokat használja, amelyeknek a képzése a legkönnyebb, legtermészetesebb számára. Ezt azonban első sorban genetikai tényezők határozzák meg.

P. S. Vig a *Nature* hasábjain megjelent cikkében kifejti, hogy egyes beszédhangok európai és ázsiai elterjedtsége és a 0 vércsoportot meghatározó gén előfordulásának gyakorisága közt szoros összefüggés állapítható meg. Ebből a nyelvi sajátosságok genotípustól való függésére következtethetünk. Mi több, az egyes hangok elterjedésének földrajzi változása háromezer évre visszamenően is megfelel a különböző közösségek vándorlásának, hódításainak.

A hangképző szervek működése a koponyacsontok alakjának és méreteinek is függvénye. Az állkapocs alakja, a fogak elrendeződése, a szájüreg kiképzése mind olyan tényezők, amelyek közvetlenül befolyásolják a légzést, ezzel pedig a hangképzést is. Ezek szerint a hangalakot egyrészt örökölt sajátosságok határozzák meg, mintegy határt vonva azoknak a lehetőségeknek, amelyek majd a környezettel (ez esetben a közösséggel) való kapcsolatot folyamán a fenotípusban öltenek formát.

A cikk szerzőjének kefalometriai mérései, a hangképző szervek működésére vonatkozó megfigyelései alátámasztják az előbbi elméletet. Bebizonyosodott, hogy a hangképző szervek örökölt sajátosságai nem csupán egyes hangokat részesítenek

előnyben, hanem bizonyos hangcsoportok kiejtését is megkönnyítik. Végeredményben tehát a genetikai adottságok meghatározzák a különböző nyelvek sajátos jellegét.

TEHETSÉG — TENISZ, IRODALOM (Luceafáru, 1972. 42.)

Sânziana Pop, a román irodalom egyik fiatal tehetsége, még a bukaresti Davis Kupa-döntő előtt készítette az interjút egykori brassói osztálytársával, a *veterán teniszbajnok* Ion Țiriackal. (Íme, az első különbség sport és irodalom között!) Noha a döntőt 3:2 arányban az amerikaiak nyerték, az interjú nem vált időszerűtlenné — egyrészt az intelligens kérdéseknek és válaszoknak köszönhetően, másrészt azért, mert e rendkívül izgalmas és magas színvonalú sporttalálkozáson ezúttal nem a világhírű Năstase, hanem a csapat második embere, a már kiöregedőnek hitt Țiriac volt a hőse.

Az első interjú-kérdés a tehetség és a munka arányára keresi a választ, arra, hogy milyen mértékben tekinthető a versenysport alkotásnak. Țiriac felelete: „Lehet, hogy a művészek számára a tehetség hosszú időre szóló garanciát jelent. Lehet, hogy élhetnek e tehetségből, építhetnek rá. Lehet, hogy elég csupán a tehetség. Nálunk viszont azt mondják, hogy egy tehetséges ember, aki nem dolgozik, elvész. Sok olyan sportoló van, aki kevésbé tehetséges, de komoly munkával nagy eredményeket ér el.” Magát következetesen a szerényebb tehetségű emberek közé sorolja. (Példás szerénységére egyébként az is jellemző, hogy a bukaresti döntő után Năstase tehetségét, sikereit dicsérte.) Arra a kérdésre, hogy mi magyarázza a román tenisz hatalmas minőségi ugrását 1960 és 1972 között, szintén kész a válasz: „Általában a sportról és konkrétan a teniszről vallott felfogás megváltozása... Életfontosságúnak tekintik a nemzetközi mérkőzéseket, s megjegyzi: „Vajon az irodalom nemzetközi versenyére nem ugyanez érvényes? A nagy találkozások nélkül bebizonyítható-e az autentikus érték?” Hasonlóan megmondokoztatóak Țiriac szavai a verseny lényegéről: „A versenysport nagy filozófiája és nagy nehézsége abban áll, hogy az újonnan jövőket mind meg kell állítanod ahhoz, hogy az élen maradhass...”

A MÉLTÓ ÉLET MAGISZTERE (Literatura, 1972. VII. 27.)

A lengyel szellemi élet nagy örege, a filozófus és író Tadeusz Kotarbiński, a Nemzetközi Filozófiai Társaság elnöke, a számos nyelvre lefordított *Elmélkedések a méltó életről* című, valódi életbölcseleti „intelem” s még számos „gondviselő” mű szerzője kilencvenedik éve felé közeledve is számottevő biztatója népe társadalmi, tudományos és művészeti életének. A nemrég indult s máris nagy tekintélyű varsói irodalmi hetilapban Jerzy Niecikowski ismerteti a professzor munkásságát, amelyet filozófiai lényege és közösségi ethosza alapján az Athéni Bölcsészé hasonlít.

Kotarbiński főként a logika, a logikátörténet s az általa megalkotott praxeológia területén ért el kiváló eredményeket, de a cikkíró szerint mégsem ennek vagy legalábbis nemcsak ennek tulajdonítható életművének a fentiekben jelzett, rendkívüli művelődéstörténeti jelentősége. Mert a lengyel filozófiában nem kevés ugyan a kitérő szellem — mint például Kazimierz Ajdukiewicz, Roman Ingarden, Władysław Tatarkiewicz, Lukaszewicz, Leśniewski, Tarski, valamint mások —, de Kotarbiński valahogy mindezeknél többet nyújtott. Pusztaán a személyisége is tiszteletre méltó és ösztönző példa. Mint filozófus a szókratészi elveket vallja, jóllehet az ő szemlélete alapvetően nominalisztikus, míg a szókratészi gondolatból Platon szélsőséges realizmusa született. A hasonlóság onnan ered, hogy mindkét esetben azonosul a filozófusi küldetés a tanítóéval, hogy figyelmük középpontjában etikai kérdések állnak, s hogy mindkettőjüknél a bölcsélet mindekelőtt a méltó, és a környező világnak, a társadalomnak maradéktalanul elkötelezett élethez ad meghatározott keretet. Elmélet és gyakorlat, lét és gondolat között nincs náluk semmilyen különválás. Mint ahogy közös az a látszólag naiv meggyőződésük is, hogy lényegében minden rossz a tudatlanságból, pontosabban a tudás hiányosságaiból ered. Ezen a ponton kapcsolódik össze Kotarbińskinnál a logika, a módszertan és az etika iránti érdeklődés.

Filozófiai „doktrínája” a reizmus. Ennek magvát az a tapasztalat alkotja, hogy általános, illetve ideális létezés — nem ismeretes. E konkretizmus szerint az ítéletek és értékelések a dolgokra vonatkozó egyedi megállapításokból származnak. A reizmus egyfajta mélyebb filozófiai reizmussá fejlődött, mivelhogy az összes

hiposztázisok kiiktatása útján kapott konkrét program megvalósítása vezet oda, ahol a tudás mentes minden homályosságtól. Ezáltal kerülhető el minden képzelt és kultikus csodálat, ami tévútra viszi a gondolkodást, és szentesítheti a rosszat. A praxeológia, a helyes cselekvés általános elmélete szintén erkölcsi indítékből született. Az ésszerű cselekvés Kotarbiński felfogásában nem öncélú, hanem feltétele az erkölcsi értékek sikeresebb megvalósításának. „Ami a morális magatartást illeti, nem lehet kétséges, hogy a szakmai jártasság és illetékesség az embert magabiztosabbá teszi, ami által lehetővé válik, hogy jobban érvényesítse függetlenségét, személyi méltóságát, s hogy megszerezze környezete elismerését. Az illetékesség hiánya pedig magában rejti az erkölcselenség, az opportunizmus csíráját s a méltóság hiányát” — írja a praxeológia atyja.

Ezek után érthető, hogy Kotarbiński etikája a független etika elnevezést viseli, s lényegében annak az embernek az erkölcsi kódexe, aki tetteihez nem keres külön indoklást, hanem közvetlenül érzi a lelkiismerete diktálta cselekvés örömét. E mélyen altruista és napjaink embereszményével azonos etika alapelvei rendkívül egyszerűek és szépek. Olyan szépek — írja Niecowski —, hogy meglehetősen gyanakvással fogadnánk őket, ha érvényességüket nem példázná éppen a Professzor élete. Ez az élet bizonyítja a legjobban, hogy viharos és borzalmakkal teli időkben is tökéletesen meg lehet valósítani ezeket az erkölcsi elveket. S itt nemcsak általános és elvont törvényekről van szó, hanem arról az erkölcsiségről is, amely valahogyan szavak nélkül terjed és hat. Szorongatott helyzetekben, a nehéz választás pillanataiban a mintaember példája döntő lehet. És Kotarbiński egyike azoknak az embereknek, akiket Bergson az erkölcsiség megteremtőinek és hőseinek nevezett. Mert nemcsak műveivel és tudományos felfedezéseivel járult hozzá a lengyel kultúra gazdagításához, hanem életének egészével és mindenkor magatartásának emelkedettségével is.

IVO ANDRIĆ — KULTÚRÁNKBAN (Magyar Szó, 1972. 277.)

A népszerű újjvidéki lap Végel Lászlótól igényesen szerkesztett kulturális és kritikai mellékletében, a *Kilátóban* a

Nobel-díjas jugoszláviai író, Ivo Andrić nyolcvanadik születésnapját a szerb—magyar irodalmi kapcsolatok jelentős fejedezőnek felelevenítésével ünnepli. Bori Imre cikke (*Ivo Andrić a magyarok kultúrájában*) felidézti a Szenteleky Kornél tervezte, *Bazsalikom* című szerb-horvát modern lírai antológiát, amelybe már a fiatal Andrić verse is bekerült. A prózairó Andrićot Szenteleky tanítványai, a *Kalangya* szerkesztői fedezik fel, ők küldik el novelláinak gyűjteményét Budapestre is, Németh Lászlóhoz, „aki a magyarsággal szomszédos népek irodalmát megismerni akarva, nyelvtanulási kedvében a cseh és román nyelven kívül szerbül is tanulni kezd.” Többről van szó, mint alkalmi találkozásról: „Németh László Andrić elbeszéléseiből tanulja a szerb nyelvet, és állítja a maga Közép-Európa-konceptiójának középpontjába a belőle kiolvasottakat. Nyilvánvalóan nem volt véletlen, hogy Andrić »hídmitológiája« ragadta meg, és a *Most na Žepi* című novellájára emlékezve írta egyik és román nyelvű tanulmánya fölé a Híd a Dráván címet, hogy majd évtizedekkel később arra figyelmeztessen, ezzel egyúttal mintegy előlegezve Andrić híres regényének címét is.“

Nem ilyen életrajzi, magától értetődő, ám ugyanígy lényegi kapcsolatot lát Sava Babić Ivo Andrić és Illyés Gyula között (*Andrić és Illyés*): „A hon mint kiindulópont és menedékhely, kísérlet egy égalj bonyolult lényének definiálására. Andrić is, Illyés is természetüknél fogva idegenkednek a művészetén kívüli forradalmiságtól — a lázadás mellett döntenek, azzal a tudattal, hogy megváltoztassák a világot. Más választásuk ugyanis nincs ahhoz, hogy országukat bevezessék Európába. Csak akkor, amikor eltávolodnak otthonuktól, s magányosak lesznek, kezdik másként mérni Európát és országukat is. Akkor fogják megerteni a haza jellegzetességét, s vissza is térni hozzá mindörökre.“

AZ ÖSTÖRTÉNET FORRADALMA (Science et avenir, 1972.)

Az utóbbi néhány év során történet-szemléletünkben — egyéb változásai mellett — valóságos „kronológiai forradalom“ zajlott le. A radiokarbonos vizsgálati módszer bevezetése a régé-

szetben (amiről legutóbb 11. számunkban írtunk) mélyebbre fúrta az idő kútját, mint valaha is sejtettük volna.

Távoli őseinkről kiderült, hogy korukat ezentúl nem százezer évekkel, hanem milliókkal kell mérnünk. Például a kelet-afrikai Olduvai szakadék hominidája mintegy kétfélmillió éves, s ma már az első emberféléről szólva nem megy túlzásszamba, ha a kutatók ötmillió éves perspektívában keresik nyomaikat — alapítja meg Henri de Saint-Blanquat. Ahogy az eszközkészítő emberféle hirtelen „megöregedett“ az újabb megállapítások fényében, ugyanúgy a modern emberi formák első jelentkezését is sokkal távolibb múltba kell tennünk, mióta az ősrégészek Kenyában és másutt harmincezer évnél régebbi leletekre bukkantak.

Újra kell fogalmaznunk a neolitikum kategóriáját is. Kathleen Kenyon jerikói ásatai alapján világossá vált, hogy itt már csaknem tízezer évvel ezelőtt mezővárosszerű települést hoztak létre bizonyos vadon növény pázsitfű-féléket arató közösségek. C.F. Gorman kilencezer éves hüvelyesnövény-termesztést mutatott ki Thaiföld északi részén. Richard Macneish a mexikói Tehuacán völgy leleteit vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy itt a kukoricatermesztés mintegy nyolcezer éves; James Mellaart pedig egy ugyancsak nyolcezer éves város maradványait mutatta ki a törökországi Çatal Hüyük környékén.

De nemcsak arról van szó, hogy az ember eredetének „időpontját“ sokkal messzebb kell tolnunk az eddig véltnél, s hogy a mezőgazdaság és az állandó — néha városi jellegű — települések korát több ezer évvel előre kell tennünk. Nemcsak kronológiai forradalomról van szó; szemléletünket módosítanunk kell a kultúrák közötti kapcsolatok felfogásában is. Kiderült, hogy aligha lehet ezentúl a civilizáció *egyetlen* bölcsőjéről és ennek szétsugárzó hatásáról beszélni, az ember és találmányai ugyanis „szokszülőföldűek“. Megrendült a bizalom a vándorlások eddigi elméletei iránt is. Napjaink régésze általában hajlamos a jelenségeket helyi, autochton kezdeményezésekre visszavezetni, s az őseink megtette utat nem annyira lépcsőnek, mint inkább lejtőnek látja, vagyis a fejlődést inkább evolutív folyamatnak fogja fel, mint radikális változások egymásutánjának.